

UNELE ASPECTE ETNOGRAFICE PRIVIND JUDEȚELE BOTOȘANI ȘI VRANCEA ÎN OPERA LUI ION IONESCU DE LA BRAD

MARIA MIHĂILESCU

Din opera strălucitului învățat agronom și economist Ion Ionescu de la Brad fac parte și câteva lucrări, adevărate monografii agricole, ce privesc principala ocupație a poporului român, agricultura, ocupație străveche, precum și prețioase însemnări cu privire la creșterea animalelor.

Cele trei lucrări „Agricultura română din județul Dorohoi” (1866), „Agricultura română din județul Mehedinți” (1868), „Agricultura română din județul Putna” (1869), cuprind numeroase mărturii cu caracter etnografic și însumează observații științifice și metodice.

Scopul acestor lucrări, mărturisit de autorul lor, era acela de a aduce o contribuție la progresul agriculturii românești :

„Pornit din simțămîntul împlinirii datoriei, am pus mîna cu toată inima pe ocasiunea ce mi s-a prezentat de a face și în patria noastră investigațiuni agricole ca cele ce am făcut în străinătate la Brusa, în Dobrogea, în Tesalia și în Asia mică... Scopul cărții în care se cuprinde rezultatul studiilor ce am făcut în acest județ este învederat, este îmbunătățirea agriculturii... Departe de a ne sili să combatem natura și rutina, le-am studiat cu tot ce aveau de comun cu știința economiei, luată de la noi ca regulă...”¹

În prefața studiului privind județul Putna, autorul mărturisește că lucrarea a fost scrisă pentru „a pune pe cultivatorii noștri în stare de a se înălța ei singuri la nivelul cunoștințelor ce posedă cultivatorii cei mai înaintați din alte țări, și cu aceste cunoștințe a îmbunătăți traiul lor, a crește și a înmulți avuția și puterea României”².

Referindu-se la aceste lucrări, marele om de știință, prof. Gh. M. Murgoci scria :

„...Monografiile acestea sînt o adevărată oglindă a vieții agricole din acele timpuri”³.

În cele două monografii la care ne vom referi în lucrarea de față, sînt tratate probleme privind întinderea și hotarele județului, relieful, apele, pădurile, pămîntul, clima, populația, starea sănătății oamenilor, sistemele de cultură, plantele cultivate, creșterea animalelor, descrierea

1 Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română din județul Dorohoi*, p. I, II, III.

2 Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română din județul Putna*, prefață, p. 6.

3 Institutul geologic al României, ședința din 18 februarie 1910.

analitică a fiecărei moșii, cu unele variații și adaptări în funcție de specificul și particularitățile respectivelor județe.

Realitățile de pe teren au stat la baza concluziilor sale, aspect subliniat în monografia privind situația fostului județ Putna.

„În cartea de față, fondul sau tulpina ei, ca să zic mai bine, este împrumutată din faptele ce-am observat în agricultura română din județul Putna“⁴.

Lucrările analizate ne dezvăluie aspecte importante ale cultivării pământului, mărturiile consemnate, au multe din ele caracter etnografic.

Sistemele de lucrare a pământului, sistemul de defrișare în moină și sistemul de pîrjolire cu ajutorul focului, practicate alături de sistemul bienal, sînt cunoscute de altfel din antichitate, accentuîndu-se faptul că ele nu mai ocupau locul avut în economia satească cu secole în urmă.

Monografiile studiate prezintă aceeași schemă, cele patru părți ale fiecăreia scoțînd în evidență particularitățile județului : studiul statistic, studiul agricol, studiul industrial și studiul comercial.

Partea a doua a cărților, căreia îi vom acorda mai multă atenție, cuprinde numeroase informații cu caracter etnografic despre pămînt, produse, unelte.

În prima parte, intitulată studiul statistic al județului, autorul face referiri privitoare la hotarele, întinderea județelor, împărțirea și întrebuintarea pămîntului.

Astfel, suprafața județului Dorohoi, după anul 1859, era de circa 189 349 fălci, cultivîndu-se aproximativ 40% din suprafața arabilă cu porumb, 23% cu grîu, 19% cu secară, 14% cu orz și ovăz, 3% cu mei ș.a.

Pădurea se întindea pe o suprafață de 25 196 fălci.

Comparativ, județul Putna se întindea pe o suprafață de 236 428 fălci, din care se cultivau în anii 1867—1868, 14 412 fălci de porumb (de munte, de cîmp, cel mai folosit fiind cel hîngănesc), 3 189 fălci cu grîu (din soiurile ghircă, arnăut, ceacîr), 1 748 fălci orz, iar pe suprafețe mai mici, cînepă, in, mei, secară, ovăz, tutun ș.a.

Dacă în Dorohoi, viile ocupau doar o suprafață de 143 fălci și vinul, în genere „este acru și nu ține mult“⁵, în fostul județ Putna, viile renumite prin calitatea vinului ce-l produc, ocupau, în anul 1859, o suprafață de 4 337 de fălci, fiind socotit județul cu cele mai multe vii din Moldova.

Întinderea ambelor foste județe era străbătută de Siret și Prut, precum și de alte ape mai mici curgătoare.

Ion Ionescu de la Brad semnalează în studiul privind fostul județ Dorohoi, existența morilor pe Jijia, care se varsă în Ezer, bogat în pește : știucă, crap, lin, raci, „de o dulceață rară, de unde poate s-a și luat insigna de rac, ce o are județul Dorohoi“⁶.

În Ezer — scrie autorul — se pescuia cu năvoade, iar iarna se fac „două produje mari“, pe unul se bagă năvodul și pe unul se scoate.

Pe malul Siretului, în plasa Răcăciuni, din fostul județ Putna, se mergea la pescuit cu năvodul și cu luntrele, care erau făcute din lemn

4 Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română din județul Putna*, p. 3, 4.

5 Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română din județul Dorohoi*, p. 332.

6 Idem, p. 254.

de plop, avînd în ea trei despărțituri, una în care stătea pescarul, alta la capătul dinaintea lui în care se punea năvodul și alta dinapoi în care se punea pește.

Se foloseau la pescuit în afară de năvoade și coșuri, peștele cel mai frumos prinzîndu-se primăvara.

„În Vrancea sunt multe ape sărate și multe ape minerale... apa din Putna, Zăbala și Nereju, serveau în munți spre a mîna ferăstraie. ...La ferăstraie se fac scînduri, dulapi, doage din brad, care este esența dominatoare în pădurile din munți“⁷.

Existența morilor este semnalată și aici : vrîncenii din Tulnici se ocupau pe lîngă creșterea vitelor, exploatarea pădurilor și cu morile, cu chiuș și dîrste.

În plasa Gîrlele, la Bolotești, existau mori cu cinci și nouă pietre de moară :

„Între Milcov și satele aceste (Botești, Slobozia-Vidrașcu, Pinticești, Florești, Gugești), curge gîrla cu apa jumătate din Milcov, care pune în mișcare trei mori și servește și la udatul grădinilor“⁸.

De fapt în plasa Gîrlele, din fostul județ Putna, grădinăritul deținea un loc de frunte, încît indestula cu legume mai multe județe, iar satele din Valca Putnei, erau irigate artificial.

Existența morilor este semnalată și pe Ezer și pe Jijia în fostul județ Dorohoi :

„Mulți din locuitori fiind rotari... moșia are două mori cu trei pietre la iazuri...“⁹.

Asolamentul plurienal este sistemul tradițional cel mai vechi, caracterizat prin aceea că pămîntul din țarini se cultiva mai mulți ani pînă sărăcea, după care se lăsa să se înțelească și să se refacă :

„Pămînturile obosite de producere și învechite se înnoiesc prin abandonarea lor în toloacă sau pîrloagă“¹⁰.

În anul 1869, o bună parte a satelor din Vrancea, de la Nereju, Năruja, Paltin, Tulnici, Bîrsești, Budești, Păulești, Vidra ș.a., făceau agricultură în cîmpia de la poalele munților.

Sătenii luau pămînturi în dijmă și le cultivau cu porumb. Ei coborau periodic pentru muncile cîmpului și după ce le isprăveau se întorceau în sate, continuîndu-le pe cele gospodărești, prin care se valorificau terenurile sărace, din hotarul satelor, în cuprinsul cărora, țarinile cultivate cu grîu de primăvară, orz, porumb, dețineau suprafețe restrînse.

În aceeași perioadă, moldovenii din satele în care se cultivau mai mult secară, orz, ovăz, porumb, coborau în stepa Jijiei, arendau pămînturi bune, plătind cîte doi-trei galbeni „falcea“ de țarină pe an, cultivîndu-le pe acestea cu porumb.

De altfel, porumbul, ocupa în fostul județ Dorohoi ca și în Putna, cea mai mare întindere, urmînd grîul, care se cultiva mai mult pentru export, iar secara și orzul se cultivau pentru a se preface în rachiu.

Este remarcată de autor frumusețea grîului de la Trestiana, plasa Coșula.

7 Ion Ionescu de la Brad, Agricultura română din județul Putna, p. 49.

8 Idem, p. 269.

9 Ion Ionescu de la Brad, Agricultura română din județul Dorohoi, p. 443.

10 Idem, p. 135.

Porumbul necesita munci periodice de întreținere, executarea lor se făcea cu grijă pe micile proprietăți, dar erau mai dificile de efectuat pentru marea proprietate.

Întrebuințarea pământului pe teritoriul fostului județ Putna este menționată astfel :

„Întrebuințarea pământului... se face parte pentru păstorie, parte pentru plugărie, parte pentru grădinărie și cultura viei și parte pentru creșterea și exploatarea pădurilor“¹¹.

Dar în ambele foste județe suprafața afectată plugăriei era mai mică decât cea afectată păstoriei.

În ceea ce privește plugăria, autorul notează : „cultivatorii ...țin obiceiul ce ni-l descrie voievodul Cantemir în geografia Moldovei ; ei seamănă puțin dar nu culeg mult“¹².

Ion Ionescu de la Brad dă indicații cu privire la ameliorarea pământului cu îngrășăminte naturale (bălegar) și chimice (azotați, fosfați, sodă, var).

Recomandă în monografia fostului județ din Țara de sus, „arături bune, adică mărunte și adânci, grăpături copioase și înainte și după facearea semănturilor, prășiturile cu sapa de cal pe cea dintii și cu rarița pentru cea de-a doua, secera și coasa cu mașina de secere, treierul cu mașina de treierat...“¹³.

Recomandă de asemenea semănătura rară cu mașina de semănat, acurul circulând ușor prin griu, facilitează prașila.

Autorul remarcă faptul că în plasa Zăbrăuți, din fostul județ Putna, nu se seamănă griu de toamnă, ci numai de primăvară „ca în toată regiunea de munte și seamănă în mustul omătului, în aprilie“¹⁴.

În ambele lucrări face mențiunea că instrumentele de arat sînt foarte primitive : plugul era gros, cu roate și tras de 6—8 boi.

Este remarcată apariția rariței :

„...afară de săteni care încă păstrează grapa cea primitivă de spini, mai toți cultivatorii se servesc de grape cu dinți de fier sau de lemn de la care dobîndesc un lucru bun și de mare folos pentru reușita semănturilor“¹⁵.

Este conștient de faptul că introducerea uneltelor și mașinilor agricole vor îmbunătăți agricultura :

„O grapă bună amănunțind bulgării, înfoind ogoarele, va permite semințelor a cădea în pământul cel mai bine pregătit pentru reușita lor. Sapa de cal va putea înlocui prășitul dintii al păpușoiului și rarița prășitul de al doilea și cu aceste două mașini se va face o economie considerabilă în cheltuielile de producere“¹⁶.

Sînt menționate în ambele lucrări, plugul cu patru și șase boi, grapa, carul, băutul porumbului cu ciomege, treieratul griului cu cai, curățitul lui cu lopata și cu vîntul.

11 Ion Ionescu de la Brad, Agricultura română din județul Putna, p. 68.

12 Idem, p. 76.

13 Ion Ionescu de la Brad, Agricultura română din județul Dorohoi, p. 197.

14 Ion Ionescu de la Brad, Agricultura română din județul Putna, p. 323.

15 Ion Ionescu de la Brad, Agricultura română din județul Dorohoi, p. 134.

16 Idem, p. 464.

În plasa Gîrlele din fostul județ Putna, existau pluguri cu patru boi, iar în plasa Bilești-Mărășești, 24 pluguri perfecționate.

Aici recoltele erau treierate cu mașina pusă în mișcare de vapori.

Instrumentele perfecționate și mașinile agricole erau puține și în fostul județ Putna.

Ion Ionescu de la Brad a dat o mare atenție dezvoltării industriei agricole a țării, apelînd în acest sens la diferite formule menite să ridice agricultura plugului de lemn. La Pomirla, în fostul județ Dorohoi, propune înființarea unei școli profesionale de agricultură practică, cu o mică fermă model, în vederea dobîndirii de cunoștințe folositoare în domeniu.

Grija pentru progresul științei agricole l-a făcut să revină asupra acestei probleme, în lucrarea dedicată fostului județ Putna :

„...Scopul nostru este de a alege știința de exploatare... și a o lua de bază a cercetărilor noastre, a căuta în fine, să o sporim, căci în sporirea capitalului de știință consistă progresul și civilizația“¹⁷.

Una din ocupațiile consemnate de autorul celor două lucrări, este creșterea vitelor și păstoritul.

Ingrășarea vitelor în velnițe era răspîndită în fostele județe Dorohoi și Putna. Prezența velnițelor este semnalată pe tot cuprinsul fostelor județe : la Domnești, plasa Răcăciuni „mașina de făcut rachiou, velnița... care poate să dea pe an 40 vedre de rachiou“¹⁸. La Ibănești „o velniță mare... a prefăcut în rachiou produsele moșiei“¹⁹.

Elemente de interes etnografic apar și în paginile în care este analizată creșterea și înmulțirea oilor.

La Trestiana, în fostul județ Dorohoi, este menționată astfel creșterea oilor merinos :

„Iarna oile se țin în grajduri, înadins făcute din piatră și coperite cu șandile și acolo se hrănesc cu paie și cu fîn“²⁰.

Din laptele oilor sătenii făceau cașcaval și brînză zburată, autorul consemnînd metodele prin care se obțineau aceste produse :

„Cașcavalul se face punînd cheag în lapte, strîngînd cașul și punîndu-l să se usuce. După ce s-a zvîntat 3—4 zile, cașul se taie în felii subțiri și se pune la muiat, după care se frămîntă și se pune la tipar, apoi se scoate și se tescuiește“²¹.

Brînză zburată ce cuprinde în ea caș și urdă este mai dulce decît brînză ordinară în care se află doar cașul.

Datorită unor „brăcuturi inteligente“, s-a ajuns la o calitate superioară de lînă merinoasă, în fostul județ Dorohoi, lînă căutată pe piețele Europei.

Ingrășatul oilor se făcea pe cîmp cu „iarbă verde“ și cu „zahara dulce“, adică cu porumb.

La Sf. Dumitru oile se tăiau.

Lîna de bună calitate servea la confecționarea textilelor de interior, a covoarelor de lînă.

17 Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română din județul Putna*, p. 6.

18 Idem, p. 373.

19 Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română din județul Dorohoi*, p. 173.

20 Idem, p. 353.

21 Idem, p. 403.

Ion Ionescu de la Brad descrie felul cum erau obținute diferitele culori ale țesăturilor :

„Ele-femeile se duc de culeg de pe câmp, plantele tinctoriale, și apoi cu dinsele văpșesc lîna dîndu-i fel de fel de culori“²².

Covoarele erau — notează autorul „de o acurateță în desemn, de o vioitate în colorit și de o fineță, care face pe observator, să se întrebze din ce fabrică sunt ieșite“²³.

Femeile torc lîna și fac pe lingă scoarțe și lăicere, obiecte de îmbrăcăminte, ȋtari și sumane.

În munții Vrancei, sînt consemnate de către autor 32 de stîni, păstoria făcîndu-se mai mult vara, calitatea rasei oilor fiind aici slabă.

Remarcă în fostul județ Putna, că tăbăcitul pieilor este o industrie indigenă, solid întemeiată mai ales în orașul Focșani.

În cele două monografii analizate sînt prezente și unele aspecte de interes etnografic, legate de arhitectură, de case și de interiorul acestora, remarcînd că :

„Femeile, în general, sînt harnice cu torsul, adică țesutul, cu livada, cu stupii, cu văcușoarele, ține casa și o ține atît de bine, atît de îndes-tulată, atît de frumos îmbrăcată, cît simte cineva o plăcere să stea întrînsa“²⁴.

La Zvoriștea rămîne uimit de frumusețea și durabilitatea acareturilor, toate fiind de piatră, acoperite cu șindrilă și ținute în cea mai bună stare. Multe locuințe au patru camere, podite cu scîndură și acoperite cu șindrilă.

La Cristinești tot în fostul jud. Dorohoi, casele frumoase sînt comode și spațioase, îngrădite bine și înconjurte cu livezi cu pomi roditori.

Uscarea prunelor în loznițe și prezența stupilor ce aduc venituri importante sătenilor este un fapt menționat în ambele monografii.

Împrejmuirea caselor cu livezi de pomi roditori este găsită de Ion Ionescu de la Brad și pe tot cuprinsul jud. Putna.

„Un sat frumos — Rugineștii din plasa Răcăciuni — întemeiat cu casele între grădini și livezi de pomi roditori de tot felul... Rugineștii sînt renumiți pentru mulțimea poamelor, bunătatea și frumusețea lor.“²⁵

Case frumoase, cu magazii și coșare sînt semnalate și în plasa Bi-lești-Mărășești, cu livezi de pomi, de varietăți alese.

În regiunile de munte oamenii se ocupau de asemenea cu cultura pomilor roditori, mai ales a prunilor și nucilor, din prune făcîndu-se rachiu, iar din nuci unt.

Un loc aparte, care cuprinde o bună parte a lucrării privind fostul județ Putna, o ocupă prezentarea viticulturii :

„Viile din jud. Putna sînt renumite pentru calitatea vinului ce o produc. Însăși marca județului poartă pe zeul Bachus călare pe un butoi, avînd capul încununat cu frunza de vie și ținînd în mînă o cupă de vin.“²⁶

Descrierile privind modul de cultivare a viei, tăiatul, săpatul, prășitul, recoltatul, uneltele, prezintă importanță etnografică.

²² Idem, p. 499.

²³ Idem, p. 362.

²⁴ Idem, p. 248.

²⁵ Ion Ionescu de la Brad, Agricultura română din județul Putna, p. 378.

²⁶ Idem, p. 74.

Viile de pe dealul Neicului, din podgoria Panciu, erau cele mai renumite vii și se plantau în gropi „prin mustăceri și prin cîrlige”.²⁷

Pentru îndesirea viei se întrebuițau și butași, iar pentru mustuitul strugurilor se foloseau linuri, ciubere, căzi, jgheaburi.

Vinul bucurîndu-se de reputație ajungea pînă la Odesa, Constantinopol, Alexandria.

Ion Ionescu de la Brad a demonstrat prin informațiile furnizate în aceste studii că și la români există „o agricultură proprie a lor, o agricultură potrivită cu clima și pămîntul lor, cu împrejurările lor economice și comerciale, cu datinile și legile lor cu moravurile și caracterul lor național, o agricultură, care oricît ar fi de înaintată, totuși cuprinde un tezaur de cunoștințe pe care românii l-au moștenit de la bunii și străbunii lor”²⁸

ASPECTS ÉTHNOGRAPHIQUES DES DÉPARTEMENTS DE BOTOȘANI ET DE VRANCEA DANS L'OEUVRE DE I. I. DE LA BRAD

RÉSUMÉ

Ion Ionescu de la Brad, brillant représentant de la science agricole ainsi que économiste, a démontré par ses études „L'agriculture roumaine dans le département de Dorohoi” (1866) et „L'agriculture roumaine dans le département de Putna” (1869), que le peuple roumain possède des siècles une agriculture qui met en valeur la fertilité de terre et les conditions climatiques. Les études continnes des observations scientifiques et méthodiques sur l'agriculture et l'élevage de bétail, ainsi que les informations sur l'ethnographie de départements de Dorohoi et de Putna, très intéressantes pour les spécialistes.

²⁷ Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română din județul Putna*, p. 74.

²⁸ Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română din județul Dorohoi*, p. IV.